

19. YÜZYILIN SONUNDAN 1945'E
MODERN ASYA ENTELEKTÜEL TARİHİ

BEYOĞLU KİTABEVİ

26

19. YÜZYILIN SONUNDAN 1945'E
MODERN ASYA ENTELEKTÜEL TARİHİ

Derleyen

Hasan Aksakal

Türkçesi

Ahmet Fethi Yıldırım

Yayın Yönetmeni

Hikmet Akyüz

Editör

Hikmet Akyüz

Grafik Tasarım

Mehmet Ali Varış

© Beyoğlu Kitabevi, 2023

ISBN 978-625-99706-1-5

1. Baskı: Aralık 2023

Kitabın tüm yayın hakları Beyoğlu Kitabevi'ne aittir.

Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz.

Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

BEYOĞLU KİTABEVİ

Akyüz Kitap Yayıncılık Nakliyat San. ve Tic. Ltd. Şti.

Çatmamescit Mah. Camadan Sokak No: 25/3

Beyoğlu / İstanbul

Tel. (507) 858 35 06

www.beyoglukitabevi.com

Sertifika No: 27977

Baskı

Akademi Basın Yayın Org. Tic. Ltd. Şti.

Akademi Matbaa Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi C Blok 230

Topkapı-İstanbul

Tel. (212) 493 24 67

Matbaa Sertifika No: 47610

19. YÜZYILIN SONUNDAN
1945'E

MODERN ASYA
ENTELEKTÜEL
TARİHİ

HASAN AKSAKAL

1983 doğumlu siyasi düşünceler tarihçisi Hasan Aksakal, siyaset bilimi doktorasını 2014'te İstanbul Üniversitesinden aldı. 2015-16'da University of North Carolina-Chapel Hill'de Tarih bölümünde doktora-sonrası araştırmacı olarak çalışmalarını sürdürdü. Mainz Avrupa Tarihi Enstitüsü (2012), Varşova (2014), Humboldt (2014 ve 2017) ve Uluslararası Saraybosna Üniversitesi (2023) gibi üniversitelerde kısa süreliğine misafir araştırmacı olarak bulundu. VakıfBank Kültür Yayınları'nın kurucu yayın müdürü olan Aksakal, MSÜ'de yarı-zamanlı dersler verdi. İZÜ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde tam-zamanlı çalışan ve University of Edinburgh'ta 'virtual scholar' olarak bir araştırma projesi yürüten Aksakal'ın telif eserlerinden bazıları şunlardır: *Huzursuz Modernite: Avrupa Entelektüel Tarihi Üzerine Makaleler* (Beyoğlu Kitabevi, 2022); *Dünyayı Yeniden Büyülemek: Avrupa Romantizminden Portreler* (Beyoğlu, Kitabevi, 2021); *Türk Muhafazakârlığı: Terennüm, Tereddüt, Tahakküm* (Alfa, 2017); *Türk Politik Kültüründe Romantizm* (İletişim Yayınları, 2015).

AHMET FETHİ YILDIRIM

Türkiye'nin en üretken çevirmenlerinden biri olan Ahmet Fethi Yıldırım 1959'da doğdu. 1990'dan bu yana yayımlanan yüz elli civarındaki kitap çevirisi arasında Farhad Daftary'den *Şii İslam Tarihi ve İsmaililer*, Bertrand Russell'dan *Batı Felsefesi Tarihi I, II, III*, Julia M. H. Smith'ten *Roma'dan Sonra Avrupa* (Alfa), Stefan Ihrig'den *Naziler ve Atatürk* (Alfa), Theda Skocpol'ün derlediği *Tarihsel Sosyoloji* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları), Marc David Baer'den *IV. Mehmet Zamanında Osmanlı Avrupası'nda İhtida ve Fetih*, Karl Marx'tan *Felsefe Yazıları* (Hil), E. P. Thompson'dan *Teorinin Sefaleti* (Nika), Ernesto Laclau'dan *Siyasal Kimliklerin Oluşumu* (Köprü Kitaplar), Geoffrey Nowell Smith'ten *Dünya Sinema Tarihi* (Kabalıcı), John Freely'den *Büyük Türk: İki Denizin Hâkimi Fatih Sultan Mehmed* (Doğan Kitap), Tom Standage'tan *Altı Bardakta Dünya Tarihi* (Kırmızı Kedi), Jonathan Israel'den *Radikal Aydınlanma ve Modern Demokrasinin Kökenleri: Zihin Devrimi*, Charles Tilly'den *Neden?*, Jane Hathaway'den *Beşir Ağa* (VakıfBank Kültür Yayınları) gibi eserler bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Yazarlar Hakkında

7

Makalelerin Künye Bilgileri

13

Sunuş:

Modern Asya Entelektüel Tarihi İçin Başlangıç Notları

HASAN AKSAKAL

15

İmparatorluğun Yıkıntıları Arasında Asya'nın Batıya İsyanı

PANKAJ MISHRA

37

Çekişmeli Hegemonya:

Büyük Savaş ve Uygarlaştırma Misyonu İdeolojisine Afro-Asya Saldırısı

MICHAEL ADAS

47

Hindistan'da Asya Tahayyülü:

Milliyetçilik ve Enternasyonalizm (Y. 1905-1940)

CAROLIEN STOLTE, HARALD FISCHER-TINÉ

93

Asya'yı Yaratmak:

Yirminci Yüzyılın Başında Dünyada Çin

REBECCA E. KARL

137

“Yalnızca Bir Ülkem Var, O Da Dünyadır.”

Madam Cama, Sömürgecilik-Karşıtlığı ve

Paris'teki Hint-Rus Devrimci Bağlantıları

OLE BIRK LAURSEN

177

Hayali Gelecekler ve Sömürge Enternasyonalizmleri

MANU GOSWAMI

207

Modern Japonya Tarihinde Pan-Asyacılık:

Ulusun Üstesinden Gelme, Bir Bölge Yaratma ve

Bir İmparatorluk Kurma

SVEN SAALER

253

Liberal Çağda Hint ve Arap Düşüncesi

CHRISTOPHER A. BAYLY

291

Asya Merkezinden Uluslararası Feminizm:

Ulusötesi Feminist Bir An Olarak Tüm Asyalı Kadınlar Konferansı (Lahor, 1931)

SHOBNA NIJHAWAN

331

APPENDIX

Asya Tek mi, Çok mu?

Bağlantılı Tarihten Yansımalar

SANJAY SUBRAHMANYAM

367

YAZARLAR HAKKINDA

ADAS, MICHAEL: 1943 doğumlu Amerikalı tarihçi Michael Adas, Rutgers Üniversitesi Tarih bölümünde kıdemli profesör olarak çalışmaktadır. Sömürgecilik, teknoloji tarihi ve küresel tarih alanında önemli eserler veren Adas, doktorasını Wisconsin Üniversitesinde 1971’de tamamlamıştır. Ders kitabı olarak derlediği *World Civilizations* ciltlerinin dışında, *The Burma Delta: Economic Development and Social Change on an Asian Rice Frontier, 1852–1941* (1974), *Machines as the Measure of Men: Science, Technology, and Ideologies of Western Dominance* (1989), [Peter Stearns ve Stuart Schwartz ile birlikte] *Turbulent Passage: A Global History of the 20th Century*, (4. baskı, 2008) gibi eserleri öne çıkmaktadır.

BAYLY, CHRISTOPHER ALAN: İngiliz tarihçi C. A. Bayly 1945’te doğdu. Akademik formasyonunu Oxford Üniversitesinin muhtelif kolejlerinde aldı. Hint alt-kıtasının Britanya sömürgesi olduğu dönemlere dair önemli eserler veren Bayly, 2015’teki vefatından önce uzun yıllar Cambridge Üniversitesinde Britanya sömürgeciliği, Güney Asya ve deniz tarihi profesörü olarak görev yaptı. *Rulers, Towns-*

men and Bazaars: North Indian Society in the Age of British Expansion, 1770–1870 (1983), *Indian Society and the Making of the British Empire* (1988) gibi eserlerinin ardından *Modern Dünyanın Doğuşu, 1780-1918* (2004) ve *Modern Dünyanın Yeniden İnşası, 1900-2015* (ölümünden sonra, 2018) ile küresel tarih çalışmalarına önemli katkıda bulundu.

FISCHER-TINÉ, HARALD: 1966 doğumlu Alman tarihçi Fischer-Tiné, öğrenimini Humboldt ve Heidelberg’de görmüştür. Doktorasının ardından Göttingen Üniversitesinde araştırmacı olarak görev yapıp Bremen’deki Jacobs Üniversitesinde çalışmıştır. 2008’den bu yana ETH Zürich Üniversitesinde modern dünya tarihi dersleri vermektedir. *Pidgin-Knowledge. Wissen und Kolonialismus* (2013), *Shyamji Krishnavarma: Sanskrit, Sociology and Anti-Imperialism* (2014), *The YMCA in Late Colonial India: Modernization, Philanthropy and American Soft Power in South Asia* (2023) başlıca çalışmalarıdır.

GOSWAMI, MANU: Doktorasını 1998’de Chicago Üniversitesinden alan Manu Goswami, New York Üniversitesi Tarih bölümünde on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl Hint tarihi, ekonomik ve sosyal tarih, milliyetçilik teorileri gibi alanlarda ders vermektedir. Büyük ilgi gören *Producing India* (2004) adlı kitabın yazarıdır.

KARL, REBECCA: 1960 doğumlu Amerikalı tarihçi Rebecca A. Karl, 1995’te Duke Üniversitesinde Arif Dirlik’in danışmanlığında tamamladığı doktorasının ardından New York Üniversitesinde çalışmaya ve modern Çin tarihi, toplumsal cinsiyet ve sosyal teori alanlarında yayınlar yapmaya başladı. Derlediği pek çok kitabın yanı sıra, *Staging the World: Chinese Nationalism at the Turn of the Twentieth Century* (2002), *Mao Zedong and China in the Twentieth-Century World: A Concise History* (2010) ve *China’s Revolutions in*

the Modern World (2020) gibi telif eserleri bulunmaktadır.

LAURSEN, OLE BIRK: Hindistan'da sömürgecilik-karşıtlığı, Avrupa sosyalizmi, anarşizm ve küresel tarih çalışan Danimarkalı tarihçi Laursen, Londra, Oxford ve King's College'la birlikte New York Üniversitesinin Londra kampusunda dersler verdi. Laursen'in derlediği *Lay Down Your Arms: Anti-Militarism, Anti-Imperialism, and the Global Radical Left in the 1930s* (2019) ve *We Are Anarchists: Essays on Anarchism, Pacifism, and the Indian Independence Movement, 1923-1953* (2019) adlı iki kitap bulunmaktadır.

MISHRA, PANKAJ: 1969'da Kuzey Hindistan'da doğdu. Allahabad Üniversitesi Ticaret Fakültesinden mezun olup Yeni Delhi'deki Jawaharlar Nehru Üniversitesinde İngiliz Edebiyatı alanında yüksek lisans yaptı. 2000'den itibaren önce roman ve araştırmalarıyla, sonra küresel bir okur kitlesine kavuştuğu denemeleriyle pek çok ödül aldı. *Asya'nın Batıya İsyanı* (2012) modern Asya entelektüel tarihine dair büyük bir ilgi uyandırırken, *New York Times*, *New York Review of Books*, *The Guardian*, *The New Yorker*, *London Review of Books*, *Times Literary Supplement* gibi mecralarda kitabiyat ve düşünce tarihi yazıları çıktı. Mishra ayrıca Wellesley, Londra, Columbia ve Sabancı Üniversitesi gibi kurumlarda misafir akademisyen olarak görev yaptı.

NIJHAWAN, SHOBNA: Kanada'daki York Üniversitesinde Dil ve Edebiyat İncelemeleri bölümünde Hint dili profesörü olan Hindistanlı Nijhawan, yüksek lisans derecesini 1998'de Heidelberg Üniversitesinde İndoloji alanında, doktorasını ise 2004'te California Üniversitesinde Güney ve Güneydoğu Asya Çalışmaları alanında aldı. Nijhawan'ın *Women and Girls in the Hindi Public Sphere* (2011) ve *Hindi Publishing in Colonial Lucknow* (2018) adlı iki kitabı bulunmaktadır.

SAALER, SVEN: Tokyo'daki Sophia Üniversitesinde modern Japonya tarihi profesörü olan Saaler, 1968'de Almanya'da doğdu. Doktorasını Bonn Üniversitesinde Japon tarihi üzerine tamamladı. Önce Marburg, sonra Tokyo Üniversitesinde çalıştı. *Politics, Memory and Public Opinion* (2005) ve *Men in Metal: A Topography of Public Bronze Statuary in Modern Japan* (2020) adlı kitaplarının yanı sıra, *Pan-Asianism in Modern Japanese History* (2007), *The Power of Memory in Modern Japan* (2008), *Pan-Asianism: A Documentary History* (2011) ve *Routledge Handbook of Modern Japanese History* (2018) adlı kitaplarda derleyici ve ortak yazar olmuştur.

STOLTE, CAROLIEN: Hollandalı Güney Asya tarihçisi Carolien Stolte, Leiden Üniversitesinde küresel tarih, entelektüel tarih ve Asya tarihi dersleri vermektedir. Doktorasını 2012'de Leiden'da tamamlayan Stolte, doktora-sonrası araştırmacı olarak 2014-15'te Harvard Üniversitesinde bulunmuştur. Su Lin Lewis ile birlikte derlediği *The Lives of Cold War Afro-Asianism*'in yanı sıra (2022) Yoshiyuki Kikuchi ile birlikte yazdığı *Eurasian Encounters: Museums, Missions, Modernities* (2016) ve Alicia Schrikker ile birlikte kaleme aldığı *World History: A Genealogy* (2017) adlı iki kitap çalışması vardır.

SUBRAHMANYAM, SANJAY: Tamil bir aileden gelen Subrahmanyam 1961'de Hindistan'da doğdu. Babürlülerin ekonomik ve sosyal tarihi, Asya ve Avrupa güçlerinin iç içe geçen tarihi, karşılaştırmalı ekonomik gelişme alanlarındaki çalışmalarıyla küresel bir tanınırlık kazandı. Delhi School of Economics'ten 1987'de doktorasını alan Subrahmanyam, Oxford Üniversitesinde Hindistan Tarihi kürsüsünün kuruluşunda görev aldı, ardından Paris'te EHESS'te direktörlük yaptı. 2004'ten bu yana UCLA'de profesör-

dür. Subrahmanyam'ın geniş kapsamlı tarihsel değerlendirmeleri pek çok bilimsel ödülle onurlandırılmasını beraberinde getirmiştir. Yazarın çeşitli dillere çevrilmiş yirmi kitabı ve on beş derlemesi bulunmaktadır ve bunlardan sadece *Keşifler Çağında Hint-İran Seyahatleri, 1400-1800* Albaraka Yayınları'nca 2021'de Türkçeye kazandırılmıştır.

MAKALELERİN KÜNYE BİLGİLERİ

Bu çalışmada giriş niteliğindeki parça Pankaj Mishra'nın *From the Ruins of Empire: The Revolt Against the West and the Remaking of Asia* adlı kitabının (Londra: Allen Lane, 2012) giriş kısmından alınırken Michael Adas'ın "Contested Hegemony: The Great War and the Afro-Asian Assault on the Civilizing Mission Ideology" adlı kapsamlı makalesi ilk olarak *Journal of World History*'nin 15. cildinin ilk sayısında 2004'te yayınlanmıştır. Carolien Stolte ve Harald Fischer-Tine, birlikte kaleme aldıkları "Imagining Asia in India: Nationalism and Internationalism (ca. 1905–1940)" adlı makaleyi *Comparative Studies in Society and History*'de 2012'deki 54. ciltte yayınlamıştır. Arif Dirlik'in öğrencisi, bugünün kıdemli profesörü Rebecca Karl'ın "Creating Asia: China in the World at the Beginning of the Twentieth Century"isi, 1998'de 103. cildi yayınlanan *The American Historical Review*'de; Ole Birk Laursen'in 'I have only One Country, it is the World': Madame Cama, Anticolonialism, and Indian-Russian Revolutionary Networks in Paris, 1907–17" adlı araştırması *History Workshop Journal*'ın 2020'deki 90. sayısında çıkmıştır. Manu Goswami, "Imaginary Futures and Colonial

Internationalisms” adlı kapsamlı incelemesini 2012’de *American Historical Review*’un 117. cildi, 5. sayısında yayınlamıştır. Sven Saaler ise “Pan-Asianism in Japan” adlı kitap bölümünü, 2007’de kendisinin derlediği *Pan-Asianism in Modern Japanese History*’de yayınlamıştır. Müteveffa Christopher A. Bayly’nin “Indian and Arabic Thought in the Liberal Age” adlı makalesi de derleme bir kitap olan *Arabic Thought Beyond the Liberal Age*’in bir bölümü olarak 2016’da Cambridge University Press’ten çıkmıştır. Shobna Nijhawan’ın “International Feminism from an Asian Center: The All-Asian Women’s Conference (Lahore, 1931) as a Transnational Feminist Moment” adlı makalesi *Journal of Women’s History*’nin 29. cildinin 3. sayısında yer almıştır. Kitabın sonunda, geriye dönük panoramik bir bakış sunması için yer verdiğimiz Sanjay Subrahmanyam’ın aslen bir açılış konuşması olan “One Asia, or Many? Reflections From Connected History” adlı yazısı da *Modern Asian Studies*’in 50. cildinin ilk sayısında 2016’da yayınlanmıştır.

SUNUŞ

MODERN ASYA ENTELEKTÜEL TARİHİ İÇİN BAŞLANGIÇ NOTLARI

HASAN AKSAKAL

Bu kitap, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından İkinci Dünya Savaşının bitimine ve Soğuk Savaşın başlangıcına uzanan yarım yüzyıllık kesitte Asya'nın politik ve sosyo-ekonomik tarihindeki belirleyici konulara, kavramlara ve kişilere odaklanan makalelerden oluşmakta. Asya'nın birbirinden pek çok bakımdan derinlemesine farklılaşan toplumlarının Avrupa (ve yer yer Amerikan) sömürgeciliğiyle başa çıkma arayışlarında benzeşen, bazen de birleşen hikâyesini görmemizi mümkün kılacak bir ulus-aşırı entelektüel tarihle bizi karşı karşıya getirmesi, derlenen bu metinlerin başlıca ortak özelliği olarak görülebilir. Burada yer alan metinler Türkiye'deki tarih okurlarının bilmediği birçok isme, konuya ve olaya başvurarak Avrupa-mer-

kezci ya da Batı-merkezci bir bakış açısının yerine onun kadar sorunlu addedilmesi gereken Asya-merkezci bir bakış açısını geçirmeden geçmişe ve şimdiye ilişkin bazı pencereler açmayı amaçlıyor.¹

1. Bu kitabın ortaya çıkışının ardındaki kişisel hikâyeyi de paylaşmaktan memnuniyet duyuyorum. 2015 ve 2016 yıllarını Amerika Birleşik Devletleri'nin North Carolina Üniversitesinde (UNC) doktora-sonrası araştırmacı olarak geçirmem dünya tarihiyle kurduğum ilişkiyi büyüttü ve belli bir eksenden çıkardı. UNC'de Tarih bölümünde henüz ilk günlerimde tanıştığım birbirinden ilginç araştırma konuları olan genç-yaşlı birçok akademisyen bana pek de bilmediğim diyarlardan haberler getiriyordu ve ben, tuttuğum notlarla kendimce bir küresel düşünce tarihi haritası oluşturmaya başladım.

Amerika'nın ilk devlet üniversitesi olan UNC, onun hem dostu hem de rakibi olan görkemli Duke Üniversitesi ve biraz daha uzaktaki North Carolina State'ten bilim insanlarıyla ortaya çıkan üçgen, bu huzurlu beldeye için "Research Triangle" dendiğini kısa sürede anlamamı sağladı. Asya kültürleri üzerine uzun vadeli araştırmalara adanmış birçok akademik platformda coğrafi ve kültürel anlamlarıyla Doğu Asya, Güneydoğu Asya, Güney Asya ve Orta Asya, Asya-Pasifik ve İslam çalışmaları sıklıkla birbiriyle bütünleşiyordu. Bana yepyeni bir dünyanın kapılarını açan hocam Prof. Cemil Aydın'ın olağanüstü düzeydeki yapıcı, paylaşımcı kişiliği ve akademik saygınlığı sayesinde bu alanlarda müthiş konuşmalara katıldım, tanışıklıklar edindim. Din çalışmalarının ve bölgesel çalışmaların yanı sıra Rusoloji, Japonoloji, İranoloji, Hindoloji, Sinoloji gibi Asya odaklı araştırmalar küresel tarih ve entelektüel tarih çalışmalarını olağanüstü bir zenginliğe taşıyordu. Modern Avrupa düşüncesinden Yerli kültürlerine, Babürlülerden postkolonyal teoriye dek her konudan birçok otoriteyle aynı masanın etrafında bulunmak, kahve sohbetleri yapmak, onların yazdıklarını okumak, onlara sorular sormak kültürel ve entelektüel tarih bilgimi ve bilincimi besledi. Amerikan akademisinin, kendi bilgi üretimi ve insan kaynağı kadar, söz konusu çalışma alanlarının ulusal akademisyenlerini de dünyanın dört bir yanından bu küçücük kampus kasabasına getirmek gibi bir gücü vardı. O dönemde tuttuğum deftere göre, kimi Singapur'dan, kimi Avustralya'dan, kimi Bangladeş'ten, kimi Hawaii'den tam 147 farklı konuşmacıyı dinlemiştim. Biz de Walter Mignolo ve Julianne Hammer'in öncülüğünde bir Yaz Enstitüsü organize ederek "Avrupa-merkezcilikten Kurtulmuş Bir Akademiye Doğru" başlıklı bir dizi tartışma –hem de ne tartışma!– yürüttük.

Walter Mignolo, Fredric Jameson, Carl Ernst, Miriam Cooke gibi pir-i fanilerin evsahipliğinde Arjun Appadurai, Prasenjit Duara, Vasant Kaiwar, Kwame Antony Appiah, Stephen Kotkin, Odd Arne Westad, Engsen Ho, Omid Safi, Mohsen Kadivar, Reşat Kasaba ve diğer birçok uzmanı dinlemek, onlarla bire bir sohbet etmek, yemeğe çıkmak bana dünyanın ne kadar büyük, öğrenmeye değer bilgilerin ne kadar çok olduğunu tekrar tekrar gösterdi. Hepsinin saygıyla anıyorum. Sonrasında bir birikimin bir kısmını kurucu yayın müdürü olduğum VakıfBank Kültür Yayınları aracılığıyla Türkiye'ye taşımaya çalıştığımı söyleyebilirim. Afganistan, Babürlüler ve İran tarihi, Moğol edebiyatı, Hint İslamı, Rus ve Çin devrimleri, Japon düşünce tarihi gibi alanlardan kitaplar seçip yayınlamak kısa sürede yapabildiklerimizin bir parçası oldu. Pandemi dönemindeyse daha çok akademik makaleler okuma imkânı buldum ve böyle bir derleme kitap hazırlama fikri başlangıçta mütevazı bir ilgi konusuyken zamanla

I.

Türkiye Cumhuriyetinin ilk elli yıllık politik, ekonomik ve toplumsal deneyimlerinin doğal bir uzantısı olarak “Asya’dan çıkışı”, son zamanlarda yaygınlaşan Batı-karşıtı söylemlerle ve Ortadoğululaştırıcı –yer yer de Orta Asyalılaştırıcı– politik yönelimlerle birlikte değerlendirildiğinde güncel gelişmeleri bir tersine dönüş arayışı olarak görmeyi mümkün kılar. Bu bir “Avrupa’dan çıkış” (*de-Europeanization*) arayışı olarak da okunabilir, bir “Asya’ya dönüş” (*re-Asianization*) politikası olarak da... Fakat çok uzun zamandan beri Türkiye’de Doğuya dair esaslı bir meraksızlık hâkimdir ve böylesi tartışmaları derinlikten mahrum bırakacak bir tablo söz konusudur. Yirminci yüzyılda Asya’ya giden Halide Edip, Yahya Kemal ve Falih Rıfkı’dan Türkiye’nin doğusuna hiç seyahat etmeyen Peyami Safa’dan Ahmet Hamdi’ye, Necip Fazıl’dan Sezai Karakoç’a pek çok Türk entelektüel (en Batı-karşıtları bile) genel olarak Asya’yı küçümseme eğiliminde olmuştur ve zamanla ortaya “Türk Oryantalizmi” diyebileceğimiz bir önyargılar bütünü çıkmıştır. Yine de istisnai olarak Mehmet Âkif, Abdürreşid İbrahim ve Mustafa Satı’nın 1905 sonrasında yazdıklarından Doğu Perinçek ve Soğuk Savaş Maoculuğuna uzanan bir hatta zaman zaman beliren bağlantı kurma çabalarını hatıra getirmek mümkündür. Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşının hemen sonrasında Hindistan’ın bağımsızlığını kazanma sürecinde Yusuf Hikmet Bayur’un yayınladığı üç ciltlik *Hindistan Tarihi*’nden 1970’lerde Cemil Meriç’in *Bir Dünyanın Eşiğinde*’si ve Niyazi Berkes’in *Asya Mektupları*’na, son-

---

memlekete karşı bir göreve dönüştü. Bu yolculukta üç kişi büyük bir yükü omuzladı. Müstesna çalışkanlığı ve işbirliği için makaleleri dilimize çeviren Ahmet Fethi Yıldırım’a, titiz editörlüğü için Hikmet Akyüz’e ve kitabın yayınlanması için maddi desteğini esirgemeyen Veysel Aral’a tüm kalbimle müteşekkirim.

rasında Özer Ozankaya'dan Bozkurt Güvenç'in incelemelerine uzanan birtakım meraklara denk gelinmektedir. Fakat bütüne bakıldığında, Asya'ya dönük Türkçe literatür yok denecek kadar zayıf kalmıştır. Tamamı Amerikan akademisinin imkânlarından yararlanarak yetkinleşmiş Arif Dirlik, Ayşe Selçuk Esenbel ve Cemil Aydın gibi uzmanlar büyük değer taşısa da, Türkiye'de akademik olarak Asya Çalışmaları alanında karşılaştırmalı edebiyattan ilahiyata, sosyolojiden tarihe çok az uzman ve çok az araştırma yayını bulunmaktadır. Çoğu aktarma dilleri üzerinden gelen az sayıdaki edebi eser çevirisi ve yine Batı akademisinden otoritelerin çalışmaları toplamda ancak küçük bir vitrin oluşturacak kadar yer tutar. Mevcut haliyle Türkiye'deki bilgi havuzuyla Asya'yı konuşmak Gandhi, Mao, Humeyni diye 20-30 kişiye sıkışacak ölçüde zor olduğu gibi, modern Asya'ya meraklı insanların okuyabileceği nitelikli çeviri ve telif kitap sayısı da 20-30'u kolay kolay geçmeyecektir. Mike Davis, Ranajit Guha, Prasenjit Duara, Wang Hui, Sunjay Subrahmanyam, Cemil Aydın, Pankaj Mishra, Erez Manela gibi sosyal bilimcilerden birer (Arif Dirlik'ten birkaç) eser yakın geçmişte dilimize kazandırılmış olsa da, ne yazık ki, ülkemizde Asya tarihi demek hâlâ Eski Türk Tarihi ve Moğollar demektir. Bu çalışma bu engelleri aşmak ve modern Asya entelektüel tarihine yönelmek isteyenlere biraz olsun yol işaretleri sunabilirse mütevazı amacına ulaşmış olacaktır.

II.

Asya'dan söz açıldığında farklı farklı Oryantal imajlar birbiri ardınca göz önüne gelir. Çay servisi yapan bir Japon kadın, meditasyon halindeki bir yoga ustası, keçi kılı çadırında kalpaklı bir

Moğol, turuncular içindeki Budist rahipler, çölde devesiyle ya da şahiniyle resmedilen bir Arap, dehşetengiz bakışlarından çok şeyler okunabilen fotografik bir Afgan kızı, sokakta çaldığı kavalla yılan oynatan başı sarıklı bir Hint fakiri, adını kimselerin telaffuz edemeyeceği rengarenk meyveler arasında ya da sahillerde görülen Güneydoğu Asyalı bir “turist avcısı”... Asya bir yandan Sun Yat-sen, Gandhi, Mao, Nehru, Sukarno, Cinnah, Faysal, Humeyni, Ho Şi Minh, Kim İl-sung ve Lee Kuan Yew gibi güçlü adamlar kıtası demektir; bir yandan da Liang Quichao, Tagore, İkbâl, Rizal, Cibran, Aytmatov, Nazrul İslam, Şeriatî, Fukuzawa ve diğerleri gibi bilge insanlar kıtası... Konfüçyüs’ten Ömer Hayyam’a, *Nyāya Sūtras*’tan *Mesnevi*’ye uzanan geniş tarihsel birikimi söz konusu bağlamı pekiştirmek üzere anmak Asya’yı geçmişi değerli, modern tarihi ise önemsiz bir halklar yığını gibi gösterecektir, oysa Asya yirminci ve yirmi birinci yüzyıllar için küresel ölçüde belirleyici pek çok referansa sahiptir.

Asya, Hiroşima’daki atom bombasından Fukuşima’daki nükleer felâkete; Toyota’dan Samsung’a; Kızıl Kmerlerden Taliban’a; Kore ve Vietnam Savaşından İran İslam Devrimine; karaoke barlardan Bollywood’a, sıkça görülen Muson kasırgalarından tsunamilere; Çin Seddinden Tac Mahal’e dek pek çok başka imgeye de sahiptir. Çok gelişmiş Japonya’da da, çok yoksul Bangladeş’te de itiş kakış binilen trenler; yanardağ patlamaları ve (hızlıca küreselleşebilen) salgın hastalıklar; egzotik kültürel detaylarla ve devasa abidelerle süslü mega-şehirler; birbiriyle ortaklaştırılmayan alfabeler ve din/inanç sistemleri arasında tek bir Asya’dan bahsetmek gitgide imkânsızlaşır.

Dünya nüfusunun %60’ı (yani yaklaşık beş milyar kişi) hâlâ bu yaşlı kitadadır ve sadece Hindistan’da binden fazla inanç sistemi, dört binden fazla dil varlığını sürdürmektedir. Birbirinden çok farklı ahlaki-manevi öğretilerin yanı sıra üç semavi din

de Asya'da doğmuştur. Bugün dünya Müslümanlarının çoğu –Müslümanlar dahi pek fark etmese de– Lahor'un doğusunda yaşamaktadır. Ayrıca Asya'daki Hıristiyanların sayısı, Hıristiyanlıkla özdeşleştirilen Avrupa'dakiyle aynıdır. Aryan ırkın mensupları da, onların aşağı bir ırk olarak dışladıkları Çingenerler de Hint alt-kıtasından dünyaya yayılmıştır. Timurî ve Babürî gelenek muazzam bir mirasın üzerinde şekillenirken (artık Asyalılığı çok büyük ölçüde geride kalmış olan) Ruslar ve Türkler Cengiz Hanın, yine Türklerle Macarlar Attila'nın soyuyla ilişkilendirilmekten ince bir keyif alır. Japonlar ve Çinliler ortak atalarını bilerek birbirlerine karşı hem dostane hem hasmane bir dil tutturagelmıştır. Çinhindi ve Endonezya'dan başlayıp Pasifik adaları üzerinden Amerikalara uzanan beşeri (Yerli) kültürler dizisi ise bize bambaşka bir etnoloji, kozmoloji ve biyocoğrafya sunar.

Dünyanın en kalabalık şehirleri, en büyük mabetleri, en geniş alışveriş merkezleri, en çok yataklı otelleri, en kapsamlı fabrikaları ve en çok mezun veren üniversiteleri Asya'dadır. "Asya Kaplanları" söylemi şimdilerde eski popüleritesini yitirmiş olsa da, çevre kirliliğiyle nefes alınmaz şehirler yaratan büyük ve hızlı sanayileşme hamlesi Japonya'yı, Kore'yi, Mao-sonrası Çin'i dünyanın en büyük ekonomileri arasına sokmuştur. Tarım ve sanayi devrimleri gibi, son çeyrek yüzyıldır yaşanan teknoloji devrimiyle de görülmüştür ki Asya aynı anda hem en bereketli hem de en sefil kıta olma vasfını her dönemde korumaktadır. Bu maddiyat dünyasının çelişkilerinin gölgesinde Budist, Taoist, Konfüçyüsçü, Şintoist, Hindu ve İslami farklı spiritüel gelenekler etrafında şekillenen "Asya maneviyatı" bugün de *new age* formlarla (teosofi, antroposofi, vedanta, yoga, karma, zen, vs.) dünya genelinde ilgi görmekte; yüzlerce yıllık "Işık Doğudan gelir" sözünü dolaşımda tutmaktadır.

III.

Modern Asya entelektüel tarihine ilişkin kısa bir tarihsel gezinti bile bu koca kıtanın ne denli sürprizlerle dolu bir yer olduğunu gösterir. Bu zengin tarih, Asya kavramının kendisini de düşünmeyi beraberinde getirir – ve bu başlangıç merakı, bize, örneğin Çin’de Asya (*yaxiya*) ifadesinin on yedinci yüzyılda Avrupa’dan gelen Hıristiyan Cizvit rahiplerince kullanıma sokulduğu gerçeğiyle şaşkınlık verir. Ben bu çalışmada on yedinci yüzyıldaki erken modern kökenlere dönmemekle ve esasen emperyalizm çağından yirminci yüzyılın ortasına kadarki döneme odaklanmayı amaçlamakla birlikte, kitap boyunca sunulan farklı tartışmaları daha anlamlı kılacak bir Z raporu almak adına, Sunjay Subrahmanyam’ın önceki yüzyıllara uzanan değerlendirmelerini bir *appendix* maiyetinde derlemeye katmayı gerekli gördüm.

İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere, 1880’lerden itibaren çok renkli, çok hareketli ve çok boyutlu bir entelektüel tarihe sahip olan Asya’nın 1945’e, hatta Üçüncü Dünyanın doğuşuna sahne olan “uzun 60’lara” kadar tartıştığı konular, geliştirdiği stratejiler son derece ilgi çekicidir ve modernleşerek “Asya’dan kopuş” çabaları göstermekten Asya’nın birliği fikrine tutunmaya dek uzanmaktadır. Bilindiği üzere, on dokuzuncu yüzyılın son üçte birlik kesitinden yirminci yüzyıla uzanan tarihlerde Batı Asya’da Osmanlı İmparatorluğu, Doğu Asya’da Meiji İmparatorluğu kapsamlı modernleşme çabaları içindedir ve Batı baskısı, bu iki uzak ülkenin entelektüellerinin birbirini daha yakından izlemesini mecbur kılmıştır. Ancak Asya’nın bilhassa İkinci Britanya İmparatorluğu tarafından 1830’ların sonlarından itibaren serbest ticaret antlaşmalarına zorlanan, madenlerine ve tarlalarına göz konan birçok ülkesi, bu iki imparatorluktan çok daha kötü koşullarda kalmıştır. İran, Afganistan, büyük Hint alt-kıtası, Bengal,

Siyam ve belli bölgeleri itibariyle Çin, Britanyalıların on yedinci yüzyıldan beri aktif olan ticaret politikalarının çok ötesine geçen bir yerleşimciliğin (sömürgeciliğin) faaliyet alanına dönüşmüştür. Hatta Kraliçe Victoria 1876'da kendisini Hindistan İmparatoricesi de ilan ederek birdenbire Asya'nın en bereketli toprakları üzerinde resmî sahipliğini ilan etmiştir ve Britanya, Çin'le komşu haline gelmiştir.

Buna benzer şekilde, uzun süre boyunca Britanyalılarla hem rekabet hem de işbirliği içindeki Hollanda'nın Hindistan'ın yanı sıra Endonezya takımadalarında; önce İspanya'nın, sonraya Amerika'nın Filipinler'de; Fransa'nın Güneydoğu Asya'nın muhtelif yerlerinde sömürgecilikten elde ettiği büyük servetler söz konusuydu. Rusya ise her ne kadar Büyük Petro'nun vizyonu doğrultusunda bir Avrupa ülkesine dönüşmeye çalışsa da on sekizinci yüzyıldan itibaren giderek daha fazla Asya halkına, daha fazla Asya toprağına –hatta 1867'ye dek Alaska'ya– hâkim olmuştu ve bünyesinde Osmanlı'dan daha fazla Müslüman nüfus barındırıyordu. 1853'te, yani kendi İç Savaşından bile önce, Amerikan doğanması Japonya üzerinde ticari ve siyasi bir tahakküm kurmuş; nüfuzunu tüm Pasifik bölgesine yaymaya çalışıyordu. 1871'den sonra Almanya'nın da Afrika ve Ortadoğu gibi, Asya'da da kendi yer edinmeye çalıştığını bu denkleme ekleyebiliriz.

Asya'nın bir Avrupa meselesine dönüşmesinin başlangıcı 1756-1763 arasındaki ilk dünya savaşı olan Yedi Yıl Savaşlarına satabilenebilirse de, tarihin akışının değişimini erken modern dönemin Asyalı büyük barut imparatorluklarının en görkemlisi, “dünyanın dörtte biri” denilen Babürlülerin tarih sahnesinden kademeli çekilişiyile ilişkilendirmek daha sağlıklı olacaktır. Babürlüler gerçekten de on sekizinci yüzyılın ilk çeyreğinin Leibniz'le, Newton'la, Montesquieu'yle anılan (ve Amerikalardan Avrupa'ya iki yüz yıldır süren muazzam bir değerli maden transferinin yaşan-

dığı) dünyasında bile küresel ekonominin tek başına yüzde yirmi beşine yakın bir büyüklüğe sahipti. Bu azametli imparatorluğun esnek yönetim anlayışı, çok farklı halklar arasında bölgesel bir barışa imkân sağladığı gibi, başta Britanya'nın Doğu Hint Kumpanyası olmak üzere, uzaklardan gelen pek çok Avrupalı ticari kuruluşun bu servetin nimetlerinden yararlanma isteğini beraberrinde getirmiş ve yüzyıllara yayılan ilişkiler yumağı giderek daha karmaşık bir hal almıştı. Kısacası, Asya'nın Atlantik-Avrupalılarınca sömürülmesinin tarihi, yüzyıllar boyunca hayranlıkla anılan ve tüccarlarca ulaşılmaya çalışılan küresel ekonominin kalbi olan Hindistan'da Babürlülerin gerileyişinin yarattığı otorite boşluğuyla birinci dereceden ilgiliydi.

Yedi Yıl Savaşlarının maliyeti kazananlara da, kaybedenlere de büyük oldu. Kazanan Britanya, Amerikan Devrimiyle uçsuz bucaksız büyüklükteki (yaklaşık 2,5 milyon kilometrekarelik) arka bahçesini yitirdi ve Birinci Britanya İmparatorluğu çöktü. Kaybeden taraf olan Fransa, halkına ağır vergiler yüklemesinin bedelini kraliyetin yıkımını getiren 1789 Devrimiyle –ve peşi sıra gelen altüst oluşlarla– ödedi. 1820'lerden 1860'lara uzanan dönemde özgürlük ve hak mücadelelerinin (yurttaş haklarının, kadın hareketinin, işçi ve çocuk hukukunun) gelişimi geniş bir bağlamda düşünüldüğünde, Atlantik Avrupa'sı ve Amerika'daki kölelik-karşıtı hareketlerden Rusya'da serfliğin kaldırılmasına, Osmanlı'daki Arazi Kanunnâmesinden 1857'deki Büyük Hint İsyanına birtakım bağlar kurmak daha mümkün görünür. Aynı yıllar, trenlerle demiryolu ve buharlı gemilerle denizyolu aracılığıyla mekânsal uzaklıkların ortadan kalkmaya başladığı; telgrafın ve uluslararası posta hizmetlerinin standartlaşmayı öğrendiği bir dönüşüm devridir. Batıdaki bu özgürleşmeler ve daha geniş çevrelerle bağlantılanmalar çağında Doğuda güçsüz(leşen) hanedanların yönetimindeki Asya'nın ucuz işgücü,

geniş ve işlenebilir arazileri, kalabalık ve genç nüfuslu halkları küreselleşen kapitalizmin yeni üretici ve tüketici ihtiyacını karşılayacak adresini belirlemiştir. (İşin aslı Rusya'daki *mujik*lerden Amerika'da kölelerin özgürleştirilmesine kadar pek çok gelişme kırsal-tarımsal yaşamdan alınıp kentlerdeki sanayi tesislerine ucuz işgücü ihtiyacıyla doğrudan ilişkilidir). Britanyalı denizcilerin zaten uzun zamandır aşına olduğu bir dizi limanı birbirine bağlayıp denizyollarındaki donanma hâkimiyetiyle denizaşırı serbest (gümrük vergisiz) ticareti olağanüstü bir hızla büyütmesi bu yönelimin sonucunda gerçekleşmiş; Üzerinde Güneş Batmayan İmparatorluk diğer büyük güçler arasında hızlıca öne çıkmıştır. Diğerleri de Britanya'nın yaptığını yapmak adına azılı bir rekabete koyulmuş ve Asya'nın Afrika'yla ortaklaşacağı büyük kâbus ("büyük talan") başlamıştır. Bu vesileyle söylemiş olayım: Michael Adas'ın "Çekişmeli Hegemonya" başlıklı makalesinin bu çalışmanın hemen başlarında yer almasının sebebi, söz konusu çalışmanın bu iki kıtanın kaderini ortaklaştıran Avrupa sömürgeciliğini ve ona karşı Afro-Asya direniş çabalarının tarihini geniş bir zeminde gezinerek ortaya koymasındır.

Yüzyıl dönümünde Çin'de, Hindistan'da, İran'da, Siyam'da, Buhara'da, Filipinler'de, Japonya'da birbirinden farklı biçimlerde yaşanan krize –*Garbzede* olmanın krizine– farklı cevaplar geliştirilmiştir. Ancak bunların zaman zaman (Avrupa'nın Paris'i gibi) uluslararası öğrenciler ve sürgünler şehri olan Tokyo'da (ve başka yerlerde de) yollarının kesiştiği, Rousseau'dan Durkheim'e birçok Batılı düşünürün metinlerini kendi toplumlarının lehine nasıl değerlendirebileceklerini aradıklarını görürüz. Kimi moderniteyi tümüyle reddetmeyi ve kadim Asya öğretilerine yeniden sınımsız sarılmayı çare görürken kimi de Batının fennini ve tekniğini alıp ahlakından uzak durmayı önermiştir. Mustafa Kemal ve Mao gibi liderlerin bu krize karşı çok daha cesur cevaplar geliştirip kendi

yolunu (*sonderweg*) açmayı seçtiğini ve zamanın onları haklı çıkar-
dığını ise artık biliyoruz.

Yine biliyoruz ki Büyük Savaştan sonraki 1919 Paris Barış Konferansına gidip ABD Başkanı Wilson'a halkının kendi kaderini tayin edebilmesi için seslenmek isteyen Koreli, Mısırlı, Hindistanlı, Malay, Çinli, Vietnamlı birçok entelektüelin yirminci yüzyılın sonraki seyrini değiştirecek kolektif bir enerjisi vardı. İlk savaşın sorunlarını çözümsüz bıraktığı halkların mücadelesi elbette yeni arayışları ve farklı koalisyonları mecbur kıldı. Hiç şüphesiz, Benedict Anderson'ın *Hayalî Cemaatler*'de belirttiği üzere, matbuat kapitalizminin ürünlerinin dolaşımının hızlanması milliyetçiliği yayıp büyütüştü ama aynı süreç bir yandan da milletlerarasıcılığı olanaklı hale getiriyordu; antiemperyalist direniş hareketlerinin birbiriyle dayanışmasının da, "pan-" hareketlerin de önemli bir yönü bu "matbuat enternasyonalizmi"ydi. Wilson'dan alınmayacak cevap, pekâlâ Lenin'den alınabilecekti. Keza, örneğin Hindistan'daki sömürgecilik-karşıtı Hilafet Hareketi ve Çin'deki anti-emperyalist 4 Mayıs Hareketi, Mustafa Kemal'in Osmanlı Anadolu'sundaki 19 Mayıs Hareketiyle birlikte 1918-sonrasının Asya'sına yön veren büyük birer başkaldırıydı. Bunları Lenin'le de, birbirleriyle de temasta tutan basın-yayın faaliyetleri, posta-telgraf imkânları ve demiryolları dünyanın geri kalanıyla parasal-askeri önemli bir dayanışma ağı tesis ediyordu. Dediğim gibi, Lenin başta olmak üzere Rus Devriminin aktörleriyle işbirlikleri bu noktada kritik önemdedir ve ilerleyen sayfalarda hem Hint milliyetçilerinin enternasyonalizmi hem de Çin entelektüellerinin dünyayla dayanışma arayışlarıyla ilgili Carolien Stolte & Harald Fischer-Tiné ikilisinin, Rebecca Karl'ın, Manu Goswami'nin ve Ole Birk Laursen'in makaleleri okurlara değerli bilgiler verecektir.

Bu etkileşimlerle güçlenen, zamanla başkalaşan yahut tümüyle ayrı yollara giden hareketlerin devamının dikkatle izlenme-

si durumunda, örneğin İkinci Dünya Savaşı'nın "daha küresel" bir tarihini yazmak isteyenler, savaşı Nazilerin 1939'da Polonya'ya saldırısıyla değil, Japonya'nın bu genç ve bağımsızlıkçı Çin'i (1931'de Mançurya'yı, 1932'de Şanghay'ı, 1937'de anakarayı) işgal etmesiyle başlatmak isteyecektir. Dahası, pan-Asyacı fikirlerin pan-İslamcılıkla birlikte pan-Afrikacılığı da cesaretlendirdiği görülecektir. Tekrar etmek pahasına söylessek; on dokuzuncu yüzyılın sonlarından İkinci Dünya Savaşına dek uzanan süreçte Asya'da yaşanan olağanüstü değişimler tüm dünyayı derinden etkileyecek sonuçlar doğurmuştur. Afrika-kökenli-Amerikalıların ırk eşitliği taleplerinde bulunduğu Civil Rights Hareketinde, Afrika'nın bağımsızlık mücadelesinde ve 1955 Bandung Konferansıyla Üçüncü Dünyanın kuruluş momentinde bunları görmek mümkündür. Buralardan neşet eden ve 1960'lardan itibaren hızla karşılık bulan postkolonyal(ist) düşünce, postmodernizmle ve neoliberalizmle beraber gelişmiş; yirminci ve yirmi birinci yüzyıl düşüncesini melezleştirecek şekilde derinden etkilemiştir. Teoride, postkolonyal düşünce sayesinde bütün büyük anlatılar "düzeltilmiştir." Frantz Fanon, Edward Said, Aijaz Ahmad, Gayatri Chakravorty Spivak, Janet Abu-Lughod diye başlayan liste Dipesh Chakrabarty ile "Avrupa'yı taşralaştırmaya" dek varmıştır; dahası, postkolonyal düşüncenin getirileriyle beraber Beyaz Adamın dili sterilleşirken, karşı-söylem agresif bir Batı modernitesi –özelde Aydınlanma-eleştirisini başlatmıştır.

Özetle, kolonyalizmin uzun geçmişinin yanı sıra Sanayi Devriminin de getirisi olan emperyalizmin askeri-politik baskısının, milliyetçi ve devrimci –bazen de ikisinin karışımı olan– hareketlerin, çatışmaların ve sosyo-ekonomik değişimin etkilerini incelemeyi amaçlayan bu makaleler, okurlara, Asya'nın farklı toplumlarının modern dünyanın yeniliklerine intibak süreçlerinde ortaya çıkan modelleri incelemeyi amaçlıyor. Sömürgecilikten

fikren ve fiilen kurtulma, devrimler, iç savaşlar, ekonomik ve sosyal bakımdan kalkınma temaları ile özellikle 2000 yılı civarında dillendirilmeye başlayan “Asya Yüzyılı” fikrinin kültürel-politik temelleri bu derlemede kendini gösteriyor. Okurlar, bu arayışları daha geniş bir zemin üzerinden değerlendirmeye çalıştığında, muhakkak ki Osmanlı-Türk modernleşme tarihinin öne çıkan konularıyla, kavramlarıyla esaslı benzerlikler ve bağlantılar üzerine düşünecek, daha detaylı araştırmalara yönelecektir.

IV.

Bir zamanlar Doğulu halklar, kendi değerlerini merkez alan evrensel bir düzen varsayardı. On dokuzuncu yüzyılın ortalarına veya kimi yerlerde sonlarına kadar, merkezinde İslam, Hinduizm ya da Konfüçyüsçülük gibi inanç sistemleri bulunan toplumların halkları, beşeriyetin ve onun yarattığı düzenin, ataları ya da tanrıları tarafından belirlenen daha büyük bir kozmik düzenle ayrılmaz bir bütünlük arz ettiğini varsayardı. Bu büyük vahdet zinciri on dokuzuncu yüzyılda denizden gelen yabancıların dayatmalarıyla altüst olurken halkların inanç ve pratikleri de zamanla esaslı bir başkalaşım geçirecekti... Uzun on dokuzuncu yüzyılın Britanya'nın yönlendiriciliğinde tecrübe ettiği “prematüre küreselleşme”yle başlayan bu büyük dönüşüm, modernite deneyiminin farklı türevleriyle de olsa, Avrupa'dan dünyanın dört bir yanına taşınmasının sonucunda artık her yerde belli bir zafere sahiptir. Amerika'yı da dâhil ederek Trans-Atlantik Avrupa medeniyeti diyebileceğimiz milletlerden çıkan kimi fikirler ve uygulamalar, kabaca son iki yüz elli yılın şekillenmesinde başlıca rolü üstlenmiş ve kendisini, karşıtı olduğu kültürel-ideolojik havzalardan da besleyerek gitgide güçlendirmiştir.

Bu vesileyle belirtmek gerekir ki, zamanla “melezleşme” olarak da yorumlanan bu tecrübe, Aydınlanmanın, liberalizmin, milliyetçiliğin, Marksizmin, insanlık ve özgürlük idealinin farklı varyantlarını dünyanın farklı bölgelerinde hâkim ya da standart anlatıya dönüştürmeyi başardı. Bu kültürel malzemelerin Avrupa’dan Avrupa-dışı kıtalara taşınması ve oralarda zaten var olan özgürlük ve insanlık kavrayışlarıyla bir arada dolaşıma girmesi, ilgi görmesi ve farklı yorumlarıyla değişik tezahürlere kavuşması, eski dünyanın sadece kendi geleneksel kaynaklarıyla dünyayı açıklayan modellerinin hemen hemen her yerde yıkılmasına yol açtı. Beyaz Adamın Beyaz-olmayan halklara kendi modelini dayatmasıyla bir nevi zihinsel bir tsunami yaşandı. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, yani postkolonyalite ile postmodernite çağında, sular bir nebze geri çekilir gibi oldu; böylece birkaç yüzyıldır süregelen ve giderek daha büyük bir tahribat yaratan güçlü dalgaların bu bölgelere neleri getirip buralardan neleri götürdüğüne dair birçok tartışma yaşandı.

Asyalıların nezdinde modernitenin politik-ekonomik ve kültürel panoraması, uzaklardan gelen ve yüzlerce yıl küçük ticaret kolonileri kurmalarına müsaade edilen Beyaz Adamın bir noktadan sonra lütufta bulunulan değil, merhametsiz bir efendilik iddiasında bulunan kolonizatörlere dönüşmesinin hikâyesiydi. On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden itibaren hükümetleri devirecek, tahtları yıkacak ölçüdeki savaş gücüne sahip endüstriyel Avrupalılar serbest ticaret antlaşmalarıyla yetinmiyor; Asya’nın geleneksel zanaatkarlarının geçimini imkânsızlaştıracak, tarımsal üretimini kendi elinde toplayacak, madenlerini işletecek bir ekonomik-ekolojik tahakküm politikası da izliyordu. Batılı Beyaz Adam sadece silahla ve parayla değil, misyonerlikle de büyük kültürel dönüşümü zorluyordu. Medeni kanundan anayasal rejimlere geçiş dek, Batılı güçlerin Asyalı muhataplarından talep ettiği

reformlar bitmek bilmiyordu. Asya halkları için bütün ezberler bozulup sosyal ilişkiler altüst olurken yeni gelenekler, yeni fikirler ısrarla telkin ediliyordu ve bu konularla ilgili rıza çoğunlukla zorla üretildi.

Sanayi Devrimi sayesinde edinilen hâkimiyet (buna kabaca “kömür medeniyeti” diyebiliriz) öylesine büyük bir güç asimetrisi yaratıyordu ki, uzun on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Asya’nın ıstırabı gerçekten yalnızca Sahra-altı Afrika’yla kıyas kabul edecek türden bir seviyeye ulaştı. Batılılar, kendi ihtiyaçları doğrultusunda, Asyalıların –kömürden altına, demirden petrole– tüm maddenlerini işletip kendi ülkelerini daha büyük ve kalıcı bir refaha kavuşturmaya çalışırken, bir yandan da Asya’nın zirai ve hayvani gıda ürünlerini bu halkların sefaletе düşmesine yol açacak ölçüde iktidarlarına almışlardı. Bu aktarımların yanı sıra ortaya çıkan bilim ve teknolojiadaki gelişmeler sayesinde Avrupa’nın kendi bünyesinde açlık riskini tümüyle sıfırladığı ve ortalama ömür süresini ciddi anlamda uzattığı bir dönemde, Çin ve Hindistan gibi büyük nüfuslar yıllarca süren kıtlıklara maruz kaldı/bırakıldı. Yaşanan çevresel felâketlerle, ekolojik krizlerle Asya’nın esareti daha da kalıcılaştı.

Zamanla artan kentleşme ve sanayileşmenin eko-sistem üzerindeki yan-etkileri de çok büyük oldu ve çok geç –üstelik kısım– anlaşılabilirdi. Yirminci yüzyılda petrolle veya kömürle çalışın bin bir çeşit makinenin ve devasa fabrikaların hâkim olduğu hızlı şehirleşen işçi yoğunluklu bölgeler, Uzak Asya’daki geleneksel değerlerin, usûl ve normların dönüşümünü de beraberinde getirdi. Asya, kapitalizme ve modern şehir yaşamına hazırlıksız yakalanmıştı. Batının, özellikle de Britanya emperyalizminin ayak basmadığı, dönüşüme zorlamadığı çok az yer arasında Moğolistan’ın içleri, Tibet’in dağları, Laos’un ormanları ve Kazakistan’ın yüksek yaylaları gibi yerler kalmıştı. İkinci Dünya Savaşının so-

nuna gelindiğinde, köylü çoğunluk yavaş yavaş şehrin (Avrupalı sömürgeci kapitalizmin) taleplerine uyum sağlayarak işçilik için evlerini terk etmeye hız verdi. Şehir yaşamının kozmopolit görünümleri zamanla kendisine meydan okuyacak bir okumuşlar topluluğu da yaratıyordu. Okullarda öğrenilen Hegel, Darwin gibi isimlerin fikirleri, orta sınıfla birlikte anılan mesleklerin profesyonelleşmesi, devlet işlerinin giderek daha kapsayıcı biçimde bürokratikleşmesi, Batıya öykünen veya ondan bağımsızlaşmak isteyen, fakat her halükârda Batıyı yakalamak isteyen modernleştirici nesillerin yetişmesine zemin hazırlıyordu.

Osmanlı, Rus ve Japon modernleşmeleri, Batı-dışı modernleşme örnekleri olarak İran'dan Afganistan'a pek çok yerde dikkatle incelenip model olarak görülürken, modernleştiğe çözümleninin yolunu açan çok-etnili ve çok-dinli Osmanlı'nın aksine, etnisite, dil ve kültür bakımından homojen Japonya, daha sonraları Asya'nın uyanışının temsilcisi olarak selamlanacağı bir kalkınma dinamizmi yakaladı. 1914 öncesinde Osmanlı, kendine tâbi Balkan devletçiklerine yenilip dağılmaya başlarken, Japonya, çok daha erken tarihli Tayvan çıkarmasını saymazsak, önce Çin'e saldırarak (1894-95), sonra Mançurya'da Avrupalı Büyük Güçlerden biri kabul edilen Rusları yenerek (1904-5), ardından da Kore'yi ilhak ederek (1910) bir "mucize" gösterdi.

Japonların Ruslara karşı 1905'teki zaferi tüm Asya, Ortadoğu ve Afrika aydınları arasında büyük bir heyecan dalgası yaratmıştı. Avrupalılar demek o kadar da yenilmez değildi. Ne var ki Rusya, Batılı Beyaz Adamın askeri ve politik gücünün en doğru temsilcisi sayılmazdı ve Avrupa'nın diğer önemli güçleriyle karşı karşıya gelen Osmanlılar, neredeyse tüm topraklarını ve başkentini onur kırıcı bir biçimde Britanyalı ve Fransız işgal ordularının komutanlarına teslim ederek tarih sahnesinden çekildi. Çok zor şartlarda yaşamsal bir mücadele vererek –ve Asya'nın sömür-

ge-karşıtı örgütlenmelerinden destek göyerek– Büyük Güçlere karşı 1919-23 arasında büyük bir zafer kazanan Türkler, 1905 sonrasındaki Japonların aksine, emperyalist niyetlerle yoluna devam etmedi ve bölgesel bir barış için çabaladı. Bu arada Türkiye hariç, tüm Osmanlı-sonrası ülkeler bağımsızlığı değil sömürgeciliği tecrübe etti.

1922'den itibaren iki büyük anti-emperyalist yönetim modeli söz konusuydu: Rusya'da Marksist-Leninist iktidar, Türkiye'de Kemalist yönetim. Bunlar Çin'de Sun Yat-sen'e, Hindistan'da Ulusal Kongreye ve Mahatma Gandhi'nin mücadelesine ilham verdi. İkinci Dünya Savaşına uzanan süreçte, Doğu Asya'da Japon İmparatorluğu Çin alt-kıtasında insanlık onuruna yakışmayan bir dizi işgale girişirken Gandhi liderliğindeki Hint bağımsızlık hareketi sivil itaatsizlik politikasıyla Britanya sömürgeciliğini felç etmeyi ve küresel imparatorluk ağlarını işlemez hale getirmeyi başardı.

V.

İkinci Dünya Savaşının sonuçları, daha büyük bir çözülmenin önünü açtı. Asya'da hâkim olan Batılı rejimler birbirini ardınca çözülmeye başladı. Filipinler'in bağımsızlığı (1946), hemen ardından İngiliz Rajının bağımsız Hindistan ve Pakistan arasında bölünmesi (1947) ve daha sonra bir bölünmenin daha yaşanarak Bengal Körfezinin haritasının değişmesiyle birlikte Çin'de komünistlerin iktidarı ele geçirmesi (1949) Asya'da muazzam bir heyecan momenti yarattı. 1919'da Woodrow Wilson'dan medet ve bağımsızlık dilemek için yollara düşen kabilelerin hayal bile edemeyeceği şeyler yaşanıyordu. 1950'lerde Soğuk Savaşın ilk laboratuvarlarından biri olan Kore'de kanlı bir vesayet savaşı yaşandı ve her bakımdan farklı iki Kore yaratıldı. Japonya ise emperyalist

politikalarının bedelini, 1853'ten yüz yıl sonra bir kez daha Amerikan emperyalizminin tahakkümüne girerek ödemek zorunda kaldı. Avrupa emperyalizminin Güneydoğu Asya'daki çözülüşü de uzun ve acı dolu oldu. Fransızların, tıpkı Cezayir'de olduğu gibi, birkaç yıl boyunca çeşitli savaş suçları işledikten sonra (1954), ardından da Amerikalıların komünist bir rejime mahal vermemek adına on beş yıl boyunca çatışıp 1973'ten itibaren çekildiği Vietnam, yirminci yüzyılın utanç sahnelerinden biri olarak kaldı.

Bağımsızlık hiçbir ülkeye kolay edinilen başarılar getirmedi. Elbette emperyal güçlerin uzantıları ve işbirlikçileri işleri olabilirdiğince tıkadı, kendini iktidarda bulan kimi rejimler yolsuzluğa, suça, kitlesel kıyımlara girişti. Yüzyıl başında birçok aktivist hem sosyalist hem milliyetçiyken artık "Ya onlardansınız ya da bizden" prensibi geçerliydi. İstikrar ve istikamet arayışları sırasında yeni bölünmeler ve birleşmeler yaşanırken ülkelerin sosyal iklimleri, rejimleri, hatta akıbetleri değişti. Soğuk Savaşın Asya'nın tüm sahil kesimlerinde birer vekâlet savaşıyla şekillendirdiği rejimler, uzunca bir süre beceriksiz hükümetlere ve sıklıkla diktatörlüklere sebebiyet verdi.

İşlerin daha yolunda gittiği yerler de oldu. 1950'lerden itibaren insan kaynağı ve yakın geçmişi bankacılıktan endüstriyel ürünler üretme becerisine dek pek çok kapitalist pratikle dolu olan ordusuzlaştırılmış Japonya'da ve piyasaların nispeten daha serbest kaldığı Hong Kong, Singapur ve Tayvan'da elde edilen Batı-destekli ekonomik başarılar, kısa sürede diğer Asya hükümetlerini de aynı yolu izlemeye ikna etti. Bu durum Çin, Vietnam, Suudi Arabistan ve İran'da olduğu gibi, komünist veya İslamcı ideolojilerin resmi olarak hüküm sürdüğü ülkelerde bile geçerliydi. Elbette yüzyılın sonunda Birmanyalı generaller ve Kuzey Koreli komünistler; sekülerizmden İslamcılığa keskin geçişler yaşayan İran yönetimi ve Taliban Afganistan'ı dış dünyadan çok büyük

ölçüde izole kalmaya devam ettiler. Ancak bu yönetimler o gün için de istisnayı ve tercihleri, yönettikleri halklara çok pahalıya mal oldu.

Japonya örneği önce Güney Kore'ye, ardından da Mao'dan sonra devlet kapitalizmine doğru açılımlar yapan Çin Halk Cumhuriyetine yayıldı. 1980'lerden itibaren üzerinde "Made in China" yazan bir ürün seli tüm dünyaya yayıldı. Japonların otomobilden müzik âletlerine dek yayılan geniş kapsamlı ileri teknoloji ürünleriyle rekabet edemeyen Çinliler, fazlasıyla köylü olan nüfusu büyük bir endüstriyel sıçrama için ucuz işgücü olarak kullanmayı (daha sonra da Batı-merkezli küresel sermayeye kullandırmayı) yeğledi. Çin'in doğusundaki sahil şehirleri ihracat için ucuz, yüksek kaliteli mallar üretecek yeni fabrikalar inşa ederek Marksizmi Çinlileştirdiği gibi, kapitalizmi de Çinlileştirerek asıl büyük atılım çağına girişti. Hindistan ise bilgisayar mühendisliği gibi alanlara özel önem atfedip Batılıları kendi ülkelerinde bu alanlara yatırım için ikna etmeyi başardı. Başka Güney Asya ülkeleri ise daha ziyade dünyaca ünlü giyim-kuşam markalarının imalatında yeni sömürü alanlarına dönüştü.

Batı Asya'ya baktığımızda, petrol, otomobilin kitleselleşmesinden itibaren "kara altın" hükmündeydi. Öyle de kaldı. Artık kömür enerjisine "kara elmas" demeyi unutturan petrol, Asya'nın en batısındaki Arap ülkelerini askeri diktatörlüklerle ve otoriter hükümetlerle donattı (benzer bir durum, doğalgaz/petrol zengini Orta Asya Türkî toplumları için de geçerli oldu). Yahudilerin kadim Kudüs ve civarına yerleşimi, petrole bağımlı ileri sanayi toplumlarının kuşatması ve bölgesel gerilimlerin getirisi savaş ve göçlerle altüst olan bir alt-kıta yarattı. Ortadoğu alt-kıtası, Osmanlı'dan sonraki yüz yıl boyunca pek çok bakımdan başka bir dünyanın cehennemine dönüştü. Orta Asya ve Kuzeydoğu Asya ise on dokuzuncu yüzyılda başlayan Ruslaştırma politikalarının

gevşek idaresinin ardından 1917'den 1991'e –belki biraz daha sonrasında dek– sosyalizm deneyimiyle yüzyılı kapitalizmle neredeyse hiç tanışmadan geçirdi. Aral Gölü Sovyet verimsizliğinin sonucunda kurduysa da, bugün başta Kazakistan gelmek üzere, Orta Asya'nın verimli tarım arazileri ve doğal kaynakları bir yandan parlak bir geleceğin mümkün olabileceğini ama bir yandan da diktatörlük rejimlerinin kök salıp buraları heba edebileceğini düşündürüyor. Tarihsel olarak bir sürgün yeri ve esir kampı olan Sibirya'nın bitmek bilmez petrol ve maden kaynakları da Moskova yönetimine daima esaslı bir teminat oldu ve bugün Rusya'nın hâlâ “tamamlanmamış” haritası başkalarına sorun çıkarmaya devam ediyor.

Ancak başka yerlerde de ciddi sorunlar var. Hindistan ile Pakistan, İran ile Suudi Arabistan, Çin ile Tayvan, Kuzey Kore ile Güney Kore arasında sürtüşmeler bunlardan en bilinenleri. Keşmir'den Yemen'e, Afganistan'dan Myanmar'a, Suriye'den Dağlık Karabağ'a, Lübnan'dan Uygur Şincan'a pek çok yerde acil insani ihtiyaçların dahi karşılanmadığı krizler söz konusu. Geleneksel kırsal yaşam ezberleri Asya genelinde Çin bilgeliğini, İslam irfanını ya da Hint ışığını yaşatan *new age* yönelimlere vesile olurken genç nesillerin aşırı-Batılılaşması yönündeki eleştiriler onyıllardır devam etmekte. Ancak Asya küresel topluma, siyasete ve tarihe yön vermek bakımından hâlâ sürprizlerle dolu. Unutulmamalıdır ki yirminci yüzyılın iki büyük sosyalist devrimi Rusya'da ve Çin'de yaşandı; dünyanın en büyük demokrasisi bugün birtakım alarmlar verse de hâlâ Hindistan'da. Artık hepten unutulsa da Taliban'dan önce Afganistan'da sosyalist bir rejim, 1979 İslam Devriminden önce İran'da son derece kozmopolit seküler bir yaşam vardı.

VI.

Bir zamanlar Avrupa, Avrupa-dışına taşarak başka kıtalardaki yaşamları dostane ve daha çok da zorla değiştirmişti. Bugün Asya, muhtelif sebeplerle Asya-dışı kıtalara hem sermayedar olarak gidiyor hem de yeni bir Kavimler Göçü gerçekleştirecek ölçüde büyük bir nüfus hareketliliğiyle başka kıtaların gündemini değiştiriyor. Yüzyıllarca Asya'dan en çok istifade etmiş Avrupalı ülke olan Britanya'nın 2023 itibarıyla başbakanı Rishi Sunak ve Londra büyükşehir belediye başkanı Sadiq Khan, sömürge Hindistan'ından Londra'ya göç etmiş Hindu ve Müslüman köklere sahip olduğunu hatırlatmakla yetinelim. Dünyanın Batı kesimlerinde ulus-devlet ve ulusal kültür kavramları aşın(dırıl)ırken ya da büyük bir dönüşüme tâbi tutulurken, küresel ekonomik ilişkilerdeki adaletsizlikler sürekli yeni krizler üretirken, teknolojinin her alanda yeni özgürlükler ve özgürlük kaybı yaratan etkileri derinleşirken bunda Asyalı unsurlar giderek daha belirleyici bir rol oynayacağı benziyor. İlerleyen sayfalardaki bilgi dolu değerlendirmeler Asya'nın on dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyılın ortalarına, bağımlılıktan bağımsızlığa geçiş tecrübelerini inceleyerek bize tarihsel bir kavrayış imkânı sunuyor: hakikaten Asya hem tektir, hem çoktur...

10/10/2023

İlgili makama;

Akyüz Kitap Yayıncılık Nakliyat San. Tic. Ltd. Şti. kurulduğu 2012 yılından bu yana Türkiye'nin entelektüel ve kültürel yaşamına değer katacak sosyal bilim çalışmalarını, felsefi incelemeleri ve edebi klasikleri yayınlamayı öncelikli yayın politikası olarak görüp sürdürmüştür. Akyüz Kitap Yayıncılık bugüne kadar önce Minör, sonrasında Beyoğlu Kitabevi markası altında tarih, felsefe, sosyoloji, siyaset bilimi, estetik ve edebiyat gibi alanlarda onlarca eseri okurların ilgisine sunmuştur. Kitabı ticari bir meta olarak görmeyip onu en doğru şekilde kamusallaştırmak adına, Akyüz Kitap Yayıncılık, üyesi olduğu yayıncılık meslek birliklerinin yanı sıra üniversite ve belediye kütüphaneleriyle de işbirliği içinde kitap söyleşileri, atölye çalışmaları ve halka açık konferanslar düzenlemektedir.

Akyüz Kitap Yayıncılık Nakliyat San. Tic. Ltd. Şti., bünyesindeki eserlerin Türkiye'nin ve dünyanın önde gelen kütüphanelerinin kataloğuna matbu ve e-kitap olarak girmesi konusunda, alanının önde gelen kütüphane veritabanı servis sağlayıcılarından Sayısal Grafik ile işbirliği içindedir. Sayısal Grafik, dünyanın en saygın kütüphane, müze ve galerilerinin kullandığı *The Museum System* ve *eMuseum* yazılımlarının, *Qulto* kütüphane otomasyon çözümlerinin, dünyanın çeşitli ülkelerinden pek çok e-veritabanının Türkiye yetkili satıcısıdır. Sayısal Grafik, başta AB ülkeleri, Britanya ve ABD gelmek üzere yurtdışındaki kütüphanelere Türkçe e-kitap sağlayan ilk şirkettir ve "Sayısal Kitap" markası altında kurum ve kişilere çevrimiçi e-kitap, e-kütüphane ve e-kütüphaneci hizmetleri sunmaya başlamıştır.

Akyüz Kitap Yayıncılık yayınladığı kitaplarla Türkiye ve birçok ülkede yükseköğretim kurumlarının kütüphanelerinde dijital ve fiziksel ortamda kataloglanmakta; Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı'nın 19.11.2019 tarihli tanımına göre **Tanınmış Uluslararası Yayınevi** kategorisinde yer almaktadır.

Bilgilerinize arz ederim.

Hikmet AKYÜZ

Genel Yayın Yönetmeni

Akyüz Kitap Yayıncılık Nakliyat San. ve Tic. Ltd. Şti.

Vergi No: 460356563 (Beyoğlu V.D.)

Ticaret Sicil No: 851524 (İstanbul Ticaret Odası)

Sertifika No: 27977

Hikmet Akyüz
AKYÜZ KİTAP YAYINCILIK NAKLİYAT
SANAYİ VE TİCARET LTD. ŞTİ.
Beyoğlu Çukur Mh. Demirbaş Sk.
No: 6 D: 3 İSTANBUL
Beyoğlu V.D. 046 035 6563